

2. Добжанский В. Н. Наборные пояса кочевников Азии. Новосибирск: Изд-во НГУ, 1990. 164 с.
3. Курылев В. П. Казахские кожаные мужские пояса в собраниях МАЭ // Памятники традиционно-бытовой культуры народов Средней Азии, Казахстана и Кавказа. Сборник Музея Антроп. и Этногр., выпуск 43. Л. 1989 г
4. Гладышев И., Муравин Д. В. Поездка из Орска в Хиву и обратно в 1740—1741 гг., совершенная поручиком Гладышевым и геодезистом Муравиным, Санкт-Петербург, 1851. 91 с.
5. Захарова И. В., Ходжаева Р. Д. Казахская национальная одежда. (XIX — начало XX в.) / Акад. наук КазССР. Ин-т истории, археологии и этнографии им. Ч. Ч. Валиханова. - Алма-Ата: Наука, 1964. - 178 с., 10 л. ил.: ил.; 22 см
6. Тишкин А. А., Матренин С. С., Кунгуров А. Л. Наборные пояса кочевников Алтая эпохи Великого переселения народов из памятников Степушка I // Российская археология, 2015. № 1. С. 121–135
7. Усова И. А. Функциональный аспект изучения одежды кочевников Центральной Азии // Восточная Евразия: Проблемы культурного наследия. Астана, 2006. С. 106–107
8. Иванов С. С. Боевые пояса ранних кочевников Центральной Азии // Материалы и исследования по археологии Кыргызстана. Вып. 4. – Бишкек: Илим, 2009. – 144 с.: ил. С. 64–76
9. Плетнёва С. А. От кочевий к городам. - М: АН СССР. - 1967. - 200 с.
10. Килуновская М. Е., Семенов Вл. А., Семенов А. В., Бусова В. С. Поясные наборы в культуре кочевников Тувы // Новые исследования Тувы. 2021. № 1. С. 30–50.
11. Чотбаев А. Е. Защитное вооружение и воинское снаряжение кочевников Казахстана VIII–VI вв. до н. э. // Вестник Кемеровского государственного университета, 2015. № 2 Т. 4. С. 38–41
12. Бейсенов А. З. Новые памятники тасмолинской культуры в Центральном Казахстане // Маргулановские чтения: сб. материалов научной конференции. Алма-Ата, 1989. С. 214–217
13. Кубарев Г.В. К вопросу о саадачном или «стрелковом» поясе у древних тюрок Алтая // Древности Алтая (известия лаборатории археологии №3). - Горно-Алтайск, 1998. - С.190-197.
14. Пржевальский Н. М. Из Зайсана через Хами в Тибет и на верховье Желтой реки. - Москва, 1948. 424 с.
15. Валиханов Ч. Ч. Собрание сочинений в пяти томах. Том 4 – Алма-Ата, Главная редакция Казахской советской энциклопедии, 1985, 2-е изд. доп. и переработанное, С. 35–39.

XVII-XIX ҒАСЫРЛАРДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН ЖЕРІНДЕГІ АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ МЕКТЕПТЕРДІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ЗЕРТТЕЛУ БАРЫСЫ

Жолдас П. А.

М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті

Ғылыми жетекшісі: аға оқытушы, тарих магистрі Кобесова А.С.

kobesovaa@bk.ru

Тараз қ.

Ғылымның кез – келген салаларында зерттеудің өзіндік нәтижелері оның зерттеу әдістері мен ұстанымдарының қолайлығына тікелей байланысты болып келеді. Археология ғылымы өзінің бір ғасырлық тарихында әр түрлі зерттеу әдістері мен теориялық ұстанымдарын дамытты. Оның жеке (тіркеу, құжаттау, барлау, қазба және т.б) лабораториялық (типологиялық, салыстыру, мерзімдеу, жіктеу) зерттеу әдістері қалыптасқан болатын. Археологиялық ескерткіштер мен олардан табылған материалдық қалдықтар бағзы заман адамдарының тіршілік іздері сақталып қалған археологиялық дерек көздері болып саналады. Археологиялық мәліметтер жазба немесе этнографиялық деректерге ұқсамайды

десек те болады. Себебі, археологиялық деректер - өткен заман мәдениетінің қалдықтары. Сондықтан археологиялық нысанға айналған бұйымдардың мезгілдік уақыты мен пайдалану дәстүріндегі арасындағы археологиялық деректердің өзгешелігін құрайды. Археологиялық материалдардың мазмұнын түсіну, олардан шынайы тарихи мәліметтерді алу зерттеушіден өзгеше зерттеу ұстанымын талап етеді.

XIX-XX ғасырлардан қалыптасқан археология ғылым саласы біршама жас саналады. Соңғы уақытқа дейін оның негізгі принциптері мен бағыттары толық түсінілмей, білімнің әртүрлі салаларына, әдетте биология ғылымдарына, өндірістік зерттеулерге қолданылды. Бірақ археологияның тез және жылдам табысы оның қоғамдық ғылымдар арасындағы орнын анықтады. Тарихи оқиғалардың тұтас бөліктері мен тараулары археологиялық деректер негізінде әзірленді. Мысалы, небәрі екі ғасыр бұрын адамзат тарихы 3000 жылға жуық уақытты қамтыды. Бұл кезеңнің бірінші жартысы тек Альпі, Иуда таулары және Сахарамен байланысты болды. Археологиялық дәуірдің арқасында адамзат бірнеше ғасырға алға жылжыды, енді оның 1, 2 миллион жылдан кейінгі дамуы туралы айтып отырмыз. Бүгінде Греция мен Римнің бірегей ежелгі өркениеттері, Мысыр перғауындарының мәдениеті, Тигр мен Евфрат өзендерінің аңғарларындағы Вавилон мен Ассирия тарихы, скифтер мен сақтардың өнері бүкіл әлемге кеңінен танымал болған. Археология тарих ғылымында үлкен төңкеріс жасап, таным көкжиегін кеңейтіп, өткеннің көзқарасын жүз есе айшықтады. Қазақ археологиясының қайнар бұлақтарында В.В. Бартольд, В.В. Радлов, П.И. Лерх сияқты орыс шығыстанушылары мен тарихшылары, сондай-ақ алдыңғы қатарлы орыс зиялыларының өкілдері тұрды. Орыс халқының көрнекті өкілдерінің ішінде кейбір азаматтардың қазақ халқының тарихы мен мәдени мұрасына деген ықыласы мен ынтасы өте жоғары деңгейде болды десек қателеспейміз. Мысалы, 19 ғасырдағы белгілі мәдениет тарихшысы В.В. Стасов қазақ археологиялық ескерткіштері Римдік ескерткіштерден кем түспейтінін атап өткен өз жазбаларында. Ол бір еңбегінде: «Неге біздің Жанкенттің жанындағы ауылдың (Сырдария бойындағы Қазалы төңірегіндегі қала қирандылары) біздің Помпей болмасқа?» деп жазады. Ертеде айтылған бұл маңызы бар сөздер бүгінде расталды. Қазақ археологтарының Отырар мен Таразда жүргізген қазба жұмыстары, Есік обасынан табылған бірегей олжалар туралы бүгінде дүние жүзіне мәлім.

Еліміздің өткен ғасырлардағы археология ғылымының дамуында академик М.Е. Массон, профессорлар С.П. Толстов, А.Н. Бернштам, М.П. Грязнов, С.С. Черников, Л.М. Левина үлкен рөл атқарды. Бірақ археология Қазақстанның қоғамдық ғылымдарының ішінде дербес ғылыми бағыт ретінде Қазақ КСР ҒА құрамында тарих, археология және этнография институты құрылғаннан кейін ғана қалыптаса бастағаны тарихтан белгілі. Республикалық археология ғылымының дамуы бірнеше кезеңдерге бөлуге болады, олардың әрқайсысының өзіндік қалыптасуы мен дамуына үлес қосқан ғалымдардың есімімен аталады. Соғысқа дейінгі кезең мен 60-жылдардың соңы (XX ғ.) ірі экспедициялардың құрылуымен, тыңайған жерлердегі жұмыстармен, Бесшатыр қазбаларымен, Орталық Қазақстандағы Қола қорымдарын зерттеумен сипатталады. Осы кезең тұстарында Ә.Х. Марғұлан, Г.И. Пацевич, Т.Х. Сенигова, А.Г. Максимова, Е.И. Агеева, Қ.А. Ақышев, М.К. Қадырбаев пен Х.А. Алпысбаев өз ізденістерімен бастаған болатын.

Жарты ғасырдай уақыт арасында тарих, археология және этнография институтының құрамында болған қазақ археологиясы дүниежүзілік ғылымды түрлі жетістіктерімен байытып қана қоймай, ежелгі дәуірдегі Қазақ елі қоғамының дамуының негізгі кезеңдерін анықтауға мүмкіндік берді. Оның ең маңызды жетістіктерінің бірі – ежелгі палеолиттік құрылыстардың табылуы, бұл алғашқы адамдардың Қазақстан аумағына шамамен миллион жыл бұрын қоныстанғанын дәлелдейді. Қазақстан мен Еуразияның төменгі палеолитіндегі ортақ таңбалар, Қазақтың төменгі палеолит мәдениеті оның біртұтас адамзат мәдениетінің жалпы тізбегінің бір буыны екенін көрсетуі мүмкін. Қола дәуіріндегі Еуразия тайпаларының палеоэкономикасының дамуындағы қазақ металлургия орталығының рөлі айқын көрініс тауып отырған [1, 8 б.].

Бүгінгі таңдағы Қазақстанның малшы-егінші тайпаларының көшпелілікке айналу үрдісінің өткен кезеңдерінің бірі ретінде танылғанын анықтауға болады. Ал археологиялық деректер, әсіресе Іле жағалауы мен Сырдарияның төменгі ағысындағы сақ обаларына жүргізілген қазба жұмыстары Қазақстанның сақ тайпаларының маңызды орталығы болғанын айтуға мүмкіндік береді. Қазақстандағы археологтардың ірі табыстарының бірі-урбанизациялық үрдістердің қозғалысын, қалалық және отырықшылық мәдениеттің дамуын анықтау болып саналды. Қазақстан аумағы арқылы, әлемдік өркениеттің жарқын жетістіктерінің бірі - Ұлы Жібек жолы өткендігі анықталған. Қазақ мәдениетінің археологиялық материалдарының сан қырлығын анықтап берген. Оның қалыптасуына Қытаймен, Таяу және Орта Шығыспен, Орта Азиямен, Еділ бойымен, Орал тауларымен, Сібірмен орнатылған саяси, экономикалық және мәдени байланыстар үлкен әсер етті. Өртүрлі мәдениеттердің, әрқилы мәдени аймақтардың дамуының маңызды факторларының бірі болды. Орталығы Қазақстан территориясы болып табылатын Батыс Түрік қағанаты, одан кейін Түргеш, Қарлұқ қағанаттары, кейін Қарахан мемлекеті өз мәдениетінде түрлі этникалық дәстүрлерді шығармашылықпен ұштастырған ортағасырлық мемлекеттік құрылымдар екені анық. Қазақ мемлекеттілігі, Қазақ хандығының мәдениеті Сарайшық, Отырар, Кедер, Түркістан, Тараз, Талхир қалаларындағы археологиялық зерттеулерде көрсеткендей, ол ежелгі түріктердің, қарахандықтардың, қыпшақтардың мемлекеттігі мен мәдениетінен бастау алады. Көшпелі және отырықшы өркениеттерді зерттеу әр түрлі халықтар мәдениетінің өзара байланысы мен өзара бауы әлемдік дамудың кепілі болғанын көрсетті. Бұл өзара әрекеттестіктің тереңінде қазіргі Қазақстан мен Орталық Азия халықтарына тән этногенездің бастаулары жатқандығын көрсетеді. Алматыда бірнеше халықаралық ғылыми конференциялардың өтуі қазақ археологиялық мектебінің жетістіктерінің халықаралық деңгейде мойындалғанын дәлелдейді. Өз кезегінде республика археологтары Вашингтонға, Парижге, Токиоға, Сеулге баяндамалар мен дәрістер оқу үшін шақырылып тұрады. Бүгінде қазақ археологтары ЮНЕСКО-ның «Ұлы Жібек жолы-мәдениеттер диалогының жолы» атты халықаралық жобасын дамытуға белсене қатысуда. 1991 ж. ЮНЕСКО-ның халықаралық экспедициясы Орталық Азия мен Қазақстанның ежелгі керуен жолдарымен саяхаттады. Оның құрамына КСРО, АҚШ, Жапония, Канада, Корея, Түркия, Моңғолия, Қытай, Иран, Филиппин, Франция, Англия сияқты 20-дан астам елдің өкілдері кіреді. Экспедиция барысында Алматыда ЮНЕСКО және Қазақ КСР тарих, археология және этнография институтының ұйымдастыруымен ғылыми семинар өткен. Ол Жібек жолындағы көшпелі және отырықшы мәдениеттердің өзара әрекеті мен байланысын зерттеуге арналған жобалардың бірі болып табылады.

Археологиялық зерттеу процесінің ең маңызды бөлігі-бұл қазба жұмыстары. Қазбалардан кейін бұл жерден тек қазба материалдарының жинағы мен бақылау деректері қалады. Сондықтан мұқият бақылау, мәліметтерді дәл жазу археологиялық зерттеулердің маңызды принциптерінің бірі болып саналады және археологиялық ақпараттық базаның негізін құрайды. Қазба қалдықтарына сүйене отырып, біз басқа жолмен алуға болмайтын ақпаратқа қол жеткізе аламыз. Бұл деректер өзіндік ғылыми құжаттар болып табылады. Жоғарыда айтылғандай, кез келген жер жұмыстары белгілі бір мәселені шешуге бағытталған ғылыми жобаға негізделуі керек. Археологиялық материалдар жинағы зерттеу стратегиясымен анықталады, ол болашақ дала жұмыстарын жоспарлауға әсер етеді және зерттеу мақсатын қайта бағалаудың тұрақты негізі болып табылатыны белгілі. Зерттеу стратегиясы, өз кезегінде, алдыңғы білімдер мен зерттеу мақсаттарының жиынтығына негізделетіні тағы бар [2, 37 б.].

Қазақстанның археологиялық ескерткіштері туралы алғашқы мәліметтерді орта ғасырдағы ғалымдардың, тарихшылардың, географтардың, саяхатшылардың еңбектерінде кездестіруге болады. Олар өз шығармаларында өз көздерімен көрген немесе олар туралы білетін өз заманынан асқан қалалар мен елді мекендердің ерекше нысандарын, бейнелерін, адамдарын және оқиғаларын өз жазбаларында айтып белгілеп отырған. Қазақстанның өткенін ғылыми тұрғыдан зерделеуде ескерткіштерді мұқият зерттеп, сипаттап, жинақтауды бұйырған

I Петрдің жарлықтары, сондай-ақ оның бастамасымен Сібір мен оған іргелес Қазақстан, Ресей жерлерін зерттеуге бағытталған шаралар атқарылды және маңызды рөл атқарады. Осы оқиғалардың нәтижесінде 1707 жылы Тобыл боярының ұлы С.Ремезов жазған «Сібір сурет кітабы» жарық көргені тағы бар. Мұнда географиялық деректерден басқа, қазақ сахарасының археологиялық орындары туралы мәліметтер жинақталған. «Ремезов атласында» Торғайдың оң сағасы мен Қараталдың оң жағасында «Қаңырап қалған қала», Есілдің сол жағалауындағы «Тас қала», Сарысу өзенінің бойындағы аты аталмаған «Мешіт» және тағыда басқа орындар бар, олар ежелгі қалалар және құрылыс алаңдары деп аталатындығы көрсетілген. Академик Г.Ф. Миллер басқарған 1733 жылы Сібірге жасаған бірінші академиялық экспедицияның баяндамаларында мынадай қызықты археологиялық мәліметтер келтірілген. Экспедиция құрамында белгілі ғалымдар Л. Делаклер, И. Фишер, геодезистер И.А. Красильников, А. Иванов, М. Ушаков болды. 1768-1774 жылдары Еділ бойы, Орал, Сібір және Қазақстан халықтарының тарихын, географиясын, этнографиясын зерттеу мақсатында ұйымдастырылған екінші академиялық экспедиция Қазақстанда археологиялық зерттеулерді жалғастырды. Экспедиция жұмысына И.Г. Георги, П.И. Рычков, П.С. Паллас, И.П. Фальк, Х. Барданес қатысты. Бұл ғалымдардың баяндамалары мен еңбектерінде ерте дәуірдегі қазақ халқының ескерткіштері туралы көптеген мәліметтер бар. Мәселен П.И. Рычков «Орынборская топографиясы» атты іргелі еңбегінде мыс кені өндірілетін жерлерді, мыс, қорғасын, қалайы қорытылған орындарды сипаттап жазып көрсетеді. 1771 жылы Н.П. Рычковтың Торғай мен Есіл кен орындарына барған кезде жүргізген күнделігінде қызықты материалдар бар. Оны Қараторғай өзенінің аңғарындағы алып обалардың бейнесі таң қалдырды: «Ежелгі адамдардың бейіттері топырақпен жабылып, 15 саженьнен астам биіктікке көтерілген, қоршау шамамен 135 саженьге жетеді» деп жазған.

XIX ғасырдың бірінші жартысында Ресейде Орталық және Шығыс Қазақстанның табиғи ресурстарына қызығушылық арта бастады. Геологтар мен тау-кен инженерлері де көне дәуірдің қайнар көздеріне назар аударып, оларды сипаттап, жазып алып, сол арқылы бұл аймақтардың ескерткіштері туралы ақпарат көзін кеңейтті. Тау-кен инженерлері Г. Генс, Б.Ф. Герман, И.П. Шангин көне олжаларды қарап қана қоймай, олардың тарихи сипаттамасын құрастыруға тырысты. 1822-1841 жылдар аралығында сол кездегі аса көрнекті ғалымдар А.Гумбольдт, Г.Розе, Г.С.Карелин, А.И. Шренктер бұл салаға қайта оралды. Сөйтіп, 19 ғасырдың ортасына қарай негізінен Орталық, Оңтүстік және Шығыс Қазақстаннан едәуір материалдар жиналды. Әрине, сол кезеңді негізге ала отырып, археологиялық ескерткіштерді нақты ғылыми зерттеу туралы айтуға болмайды. Бұл мақсатты зерттеудің нәтижесі емес, жиі орын алатын бастапқы деректерді жинау фактісін ғана атап өтуге болады. Қазбалар туралы да байсалды сөз айтуға болмайды. Кейбір ғалымдар обаларды қазуға тырысқанымен, қазба әдістерін білмегендіктен, өздеріне нақты мақсат, міндеттер қоймастан, заттарды жинаумен шектелген. Дегенмен, ескерткіштерді тіркеу, олардың картасын жасау, белгілеу фактілерінің атқарылғаны белгілі, олар жасалған жұмыстың құндылығы да міне осында.

Осы кезеңдерде Қазақстанның әртүрлі аймақтарында, атап айтқанда Шығыс Қазақстандағы Шүлбі ГЭС-і аумағындағы тас дәуірі ескерткіштерін зерттеу жалғасын тапқаны да жазба деректерден белгілі. Ж.Қ. Таймағамбетов басқарған палеолит отряды Семей өңіріндегі Шүлбі палеолит қалашығында стационарлық зерттеулер жүргізді. Қазба жұмыстары кезінде алынған материалдарға қарағанда, ол б.з.д. 30-25 мыңжылдықтарға жатады. Ертістің оң жағалауындағы жайылмадан неолит дәуірінің тұрғын үйлері табылып, зерттелген. Мустер дәуіріне жататын үйлерді Жезқазған өңірінен Ж.Қ. Таймағамбетов зерттеу жұмыстары мен айналысқан. Сарыарқа өңірінде кен іздеуді А.Г. Медоев пен М.Н. Клапчук бастап, В.С. Волошин жалғастырды. Атап айтқанда, соңғы палеолит дәуіріндегі Вишневка қалашығында қазба жұмыстарын жүргізді. Ж.Қ. Таймағамбетов А.Г. Медоевтың ғылыми зерттеулерін Маңғыстау өңірінде қайта жандандырды. Ғалымдар өз еңбектерінде Сахара бойында көптеген ескі және жаңа қабірлер, қорғандар мен үйінділер және тағыда басқа қалдықтар қалып қалғаны құлап жатыр. Бұл қазақ өмірі үнсіз ескерткіштер тарихи емес,

географиялық болып табылады. Физикалық тұрғыдан маңызды, өйткені жерленген адамдардың есімдері ел аузында мәңгі қалады [3,59 б.].

Археологияның дамуындағы үлкен бет бұрыс В.В. Бартольдтың 1893-1894 жылдары Оңтүстік аймаққа келуімен байланысты болды. Ол Шу мен Талас алқабының, Ыстықкөл ойпатының және Іле өзенінің аңғарының ескерткіштерін көреді. Ғалымның ғылыми мақсатта Орталық Азияға сапар туралы есеп «Орталық Азияға сапар туралы есеп» атты еңбегі әлі күнге дейін тарихи ақпараттың жарқын мысалы болып табылады және маңызды ақпараттары мен құнды болып табылады. Көптеген жазбаша дереккөздерге сүйене отырып, В.В. Бартольд зерттелетін аймақтың тарихи топографиясын сипаттайды, болашақта үлкен археологиялық маңызы бар жерлерді анықтайды және оларды белгілі ортағасырлық қалалармен салыстырады. Бұл қала айналасындағы қалалық мәдениеттің басталуын білдіреді деп сенімді болған. В.В. Бартольдтың Орталық Азия мен Қазақстан халықтарының өткенінің пердесін ашуы ғалымның іргелі зерттеулері көптеген қалалардың тарихи топографиясын, олардың орналасқан жерін, ежелгі және орта ғасырлардағы тарихи оқиғалардағы рөлін, сондай-ақ түрік-соғды байланысы бар қалалардың қалыптасуы мен даму тарихын зерттеуге негіз қалағаны тағы бар [4].

В.В. Бартольдтың есімімен 1895 жылы Ташкентте құрылған және жергілікті зиялы қауым өкілдерін, әскерилерді, өткенді қызықтыратын, өлкенің өткеніне, оның тарихына, сәулет және өнер ескерткіштеріне жауапты шенеуніктерді біріктірген Түркістан археология әуесқойлары үйірмесінің ұйымдастырылуы да байланысты. Үйірме отырыстарында құлпытастар, үңгір суреттері, жазулар, қабірлер, эпиграфиялық және нумизматикалық материалдар, тас мүсіндер, ежелгі суару, елді мекендер мен қалалардың қирандылары, қабірлер, үңгір суреттері, жазулар, құлпытастар, эпиграфиялық және нумизматикалық материалдар, тас мүсіндер сияқты ерекше археологиялық орындар көтерілді. Үйірме мүшелері ескерткіштерді қазып алды. Үйірме қызметінің нәтижелері Түркістан үйірмесінің хаттамалары сияқты Археология әуесқойларының арнайы басылымдарында жарияланады.

Археология ғылымының тарихында Н.Н. Пантусовтың есімі Жетісудағы христиандық несториандық құлпытастар мен олардағы жазуларды табу және зерттеу арқылы кеңінен танымал болғаны еңбектерден белгілі. Жетісу облысының әскери губернаторы ретінде Н.Н. Пантусов көптеген жерлерде болды. Н.Н. Пантусов сапарлардың бірінде тас рабаттың қирандыларын көреді және оның егжей-тегжейлі сипаттамасы мен топографиялық жоспарына ие бола отырып, былай деп жазады: құрылысшы бастапқыда үлкен құрылым салуды жоспарлаған, бірақ құрылыс аяқталмай қалған 1889 жылы археологиялық комиссияның тапсырмасы бойынша Н. Н. Пантусов үш қорған қазды: екеуі Көктем өзенінің оң жағалауында (Весновка) және біреуі Қарасу мен үлкен Алматы өзендерінің арасында. 1890 жылы оны П.С.Нечогиннен әскери инженер алынған мәліметтерді тексеру үшін сатып алып, Қызылағаш шатқалында бірнеше қорғандарды қазып, Байқұлақ таулары мен шатқалындағы жартастағы суреттерді көріп шығады. Н.Н. Пантусовтың көрнекті жұмыстарының бірі - археологиялық орындарды қорғауға күш салуы оның еңбектерінің айқын көрінісі [5, 18 б.].

Қорыта келе, археология ғылымында көрсетілген мәліметтер негізінде дәуірлерді сипаттайтын мәдениеттер арқылы өзіндік мерзімдер жасалып отырған. Осы мерзімдеу бойынша адамзат тарихы тас, қола, темір және орта ғасыр дәуірлеріне бөлінгеніде белгілі. Онда еңбек құрал-саймандардың жасалуы және дамуымен дәйектеледі. Археологиялық мәліметтердің өзіндік ерекшелігі заттар мен мәдениеттерге әдістемелік талдауды қажет қылуында. Сондықтанда археология ғылым ретінде өзіндік зерттеу, жинақтау мен деректерді жалпы тұжырымдау әдістемелігімен ерекшеленіп тұрады.

Демек, археология ғылымы, тарих ғылым саласы санала отырып, Қазақстанда археологиялық мектептердің қалыптасуына және еліміздің тарихын терең зерттеуге үлкен үлесін қосқан және қосатын ғылым саласы деп білемін.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Байпақов Қ.М., Таймағамбетов Ж.Қ., Қазақстан археологиясы: Жоғару оқу

орындарының студенттерге арналған оқу құралы. - Алматы: Қазақ университеті, 2016 ж. – 570 бет. 8-б.

2. Авизова А.Қ., Археология: оқу құралы - Алматы: Эпиграф, 2017 ж. -224 бет. 37 б

3. Шоқан Уәлиханов «Зерттеулер. Ғылыми жобалар. Хаттар» – Алматы «Рауан»-2014 ж. 156 бет. 59-б.

4. <https://e-history.kz/kz/e-resources/show/12992>

5. Талеев Д.Ә. Археология: - Астана. 2010 ж. 171-бет. 18-б.

САКИ. ЦАРИЦА ТОМИРИС

Кан А.Ж., Жумабекова Г.М.

Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова

Научный руководитель: к.и.н., ассоциированный профессор Елеуханова С.В
albinakan@internet.ru ; gullizumabekova332@mail.ru

г. Караганда

На территории современного Казахстана в I тысячелетие до н.э. жили кочевые племена, под названием саки. Есть две группы источников сакских племен: археологические и письменные. Наиболее ранние письменные источники о населении древнего Казахстана относятся к середине I тысячелетия до н.э. Сведения о саках в основном встречаются в древнеперсидских наскальных надписях и трудах греческих авторов. Объясняется это тем, что сакские племена имели тесные взаимоотношения с персидским и греческим государствами и играли существенную роль в политических событиях того времени. [1]

Сведения о саках содержатся в трудах античных авторов – Арриана, Полиэна, Диодора, Плиния, Ктесия, Помпея Трога, Птолемея, Страбона. Среди них труд Геродота «История», написанный в V веке до н. э., содержит особо ценные сведения о жизни древних племен. Геродот и другие греческие авторы писали о различных сакских племенах. Это массагеты, даи, аримаспы, аргиппей. Они так описывали саков: «К врагам – беспощадны, к друзьям – верны». Ктесий писал: «Женщины саков сильны, во время войн помогают своим мужьям, вступая вместе с ними в битву». Также греческие историки оценивали саков как «самый справедливый и искренний народ в мире». Геродот и другие историки называли саков «азиатскими скифами». Персы называли саков «великими мужами», «турами с резвыми конями». [1]

Ученные опираясь на данные из персидских и греческих источников, приходят к такому выводу что у сакских племен было несколько названий и расселение по территории Казахстана. Одно из сакских племен проживало на территории Семиречья, они носили остроконечные шапки. Персы называли их саки-тиграхауда. Другое сакское племя жили в Приаралье и низовье Сырдарьи, их называли саки-парадарайя или заморские саки. Южнее их проживали саки-хаомаварга, их название связано с приготовлением напитка хаома. Саки исседоны жили в Центральном Казахстане, а аргиппей и массагеты населялись северо-восточнее Арала. Саки занимались кочевым скотоводством, разводили лошадей, овец, коров и верблюдов. При этом главное значение имели коневодство и овцеводство. Кочевники жили в легко переносимых жилищах – юртах. По сведениям Геродота, саки на зимовках жили в деревянных жилищах, покрытых кошмой. Часть саков занималась земледелием. Выращивали рожь, просо, пшеницу. Кроме основных занятий, саки занимались рыболовством, ремеслами, торговлей.

Сакское общество делилось на три группы: жрецов, воинов, скотоводов и земледельцев. Сакские воины носили одежду красного и желто-красного цветов, жрецы предпочитали одежду белого цвета, а скотоводы и земледельцы носили одежду желтого или синего цветов. Каждое из сакских племен управлялось своим вождем, или царем. Вожди происходили из сословия воинов и обладали большой властью. Их власть передавалась по